

===== *Palasik Mária* =====

/// „A hazatért személyek nagy része megtévedt ember...”¹

A magyar állambiztonsági szervek szerepe az 1956-os emigráció hazatelepítésében

Az 1956-os forradalom alatt és leverése után 200 ezer ember hagyta el Magyarországot.² A berendezkedő Kádár-kormány szembesült a problémával, és 1956. november 19-én határozatot hozott arról, hogy intézkedéseket dolgoz ki a forradalom alatt és azt követően külföldre távozottak hazatérése érdekében.³ Valószínűleg ennek a következménye az a Pócze Tibor rendőr vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes által 1956. november 28-án kibocsátott titkos utasítás, amely elsőként foglalkozott a forradalom napjaiban és a leverését követően elmenekültek hazatelepülésének lebonyolításával.⁴ Történt mindez akkor, amikor a menekülők tömegei javában Nyugatra tartottak, és nem visszafelé jöttek. Az utasítás szerint az Országos Rendőrkapitányságnak hazatelepítési központokat kellett felállítani a nyugati határszakasz három városában, Győrött, Szombathelyen és Zalaegerszegen, hogy az Ausztriába távozott és onnan önként hazatérő, illetve az osztrák határ közelében határátlépési szándékkal tartózkodó embereket összegyűjtsék, gondozásba vegyék, megvizsgálják az előéletüket, tisztázzák a határátlépési szándékuk körülményeit, és biztosítsák lakóhelyükre

1 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 10-21/28/1958. A belügyminiszter 28/1958. számú parancsa, 1958. október 11.

2 == Az adatokról lásd: KSH-jelentés..., 1991; Szászi, 1993: 313–338. Kecskés D. Gusztáv hivatkozik az osztrák belügyminisztérium egyik jelentésére, amely szerint 1957. április 6-ig 174 704 magyar menekült érkezett Ausztriába; a jugoszláv belügyminisztérium tudomása szerint 1957. május 26-ig 19 181 magyar menekült lépte át Jugoszlávia határát. Kecskés, 2017: 469.

3 == Baráth, 2009: 59–60.; 2012: 608. Az MSZMP és a magyar kormány emigrációs politikájáról lásd Szabó, 2007: 187–213.; Baráth, 2011; Kecskés, 2017: 468–469.; Szőke, 2016.

4 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, sz. n. A belügyminiszter-helyettes 20-292/16/1956. számú utasítása a fegyveres erők miniszterének 5005/1956. számú rendelete végrehajtására, a nyugati határszakaszon ideiglenes hazatelepítő központok felállításának elrendelésére. Budapest, 1956. november 28.

történő visszajutásukat. A szökött elítélteket és a „súlyos ellenforradalmi bűncselekményt elkövetőket” az illetékes megyei ügyészségnek kellett átadni. A központ munkatársainak 48 óra állt rendelkezésre, hogy ezt a szűrést elvégezzék. Az utasítás a központok felépítését nem szabályozta, azt viszont elrendelte, hogy a parancsnok állandó kapcsolatot tartson a megyei rendőrkapitányság vezetőjével, továbbá az illetékes szovjet katonai alakulat parancsnokával, valamint az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) IV., azaz belsőreakció-elhárító osztályával.⁵

A hazatelepítési központok a hazatérőkről, illetve a határsávban elfogott személyekről rendszeresen jelentést készítettek, amelyet az ORFK Központi ügyelete kapott meg. 1956. december 29-én az ORFK vezetése „távmondásban” utasította a központokat, hogy 1957. január 1-jén adjanak összefoglaló jelentést működésükről. A szombathelyi központ jelentése szerint 1956. november 29. és december 31. között 103 fő „beáramlót” regisztráltak, közülük 94 férfit, 9 nőt és 10 fiatakorút. Ugyanekkor elfogtak 2 627 fő „kiáramlót”, ebből 1 880 férfit, 747 nőt és 521 fiatakorút. Az ügyészségnek vagy az országos börtönnek 56 főt adtak át. A győri Hazatelepítő Központ összefoglalója szerint 1956. november 27. és december 31. között „bevándorlók” száma 372 fő volt, ugyanekkor 6584 személyt vettek „gondozásba”, akik kifelé tartottak az országból. Közülük 2975 férfi, 1769 nő, 900 fiatakorú, 940 pedig gyermek volt.⁶ A zalaegerszegi központ 1956. év végi összesítő jelentése nem került elő, de az adatokból így is látszik, hogy a központoknak elsősorban a határt kifelé illegálisan átlépni szándékozókkal volt több dolga és nem a hazatérőkkel. Az is nyilvánvaló, hogy a győri központ volt a legaktívabb, a szombathelyit és a zalaegerszegit 1957 elején meg is szüntették. Az utóbbi vezetője, Borbíró László rendőr alezredes maga tett javaslatot a központ felszámolására 1956 decemberében: „*Kérek utasítást arra vonatkozólag, hogy amennyiben 20-ig a napi forgalom átlaga a 30-40 főt nem haladja meg, a központot felszámolhassam, és a teendőket a megyei rendőrkapitányság igazgatásrendészeti teendőit ellátó egységének adhassam át.*”⁷ Majd 1957. március 2-i az az összefoglaló jelentés, amely a központ felszámolásáról tájékoztat. Eszerint az elfogott határsértőkkel a továbbiakban a Határőrség illetékes kerületi felderítő alosztálya, a bejövő hazatelepítővel pedig az illetékes megyei politikai nyomozó osztályok foglalkoznak.⁸

5 = = Uo. és lásd még A Központi ügyelet jelentése a hazatelepítési központok működéséről, 1956. november 29. In: Kajári (szerk.), 1996: 267. A központi ügyelet jelentése a hazatelepítő központok munkájáról, 1956. november 30. Uo. 280–282. A Népszabadság már a rendelet megjelenését követő napon úgy tudósított a három központ felállításáról, mint amelyek meg is kezdték működésüket. *Népszabadság*, 1956. november 29. Hazatelepítési központok működnek, 7.

6 = = Kajári (szerk.), 1997: 6.

7 = = Kajári (szerk.), 1996: 532.

8 = = A zalaegerszegi Hazatelepítő Központ összesítő adatai alapján a központ működése alatt összesen 3388 főt kísérték be, de ezen belül nincs feltüntetve a hazatérők száma. Ragyák István rendőr százados jelentése, 1957. március 2. In Kajári (szerk.), 1997:

A menekülteket hazatérésre ösztönző első átfogóbb szabályozás az 1956. december elején kibocsátott 1956. évi 27. számú törvényerejű rendelet volt, amely 1957. március 31-ig tette lehetővé azoknak a közkegyelemben részesítését, akik 1956. október 23. és 1956. november 29. között hagyták el az országot, egyúttal azzal az ígérettel kecsegtetett, hogy a tiltott határátlépés büntette miatt a visszatérők ellen nem fognak eljárást kezdeményezni.⁹ A hazatérési kérelem hivatalos nyomtatványát az adott külképviseleten lehetett beszerezni és személyesen benyújtani vagy postán oda visszaküldeni. Ez mindössze egyoldalnyi terjedelmű volt, és a kérelmezőnek 3 darab fényképet kellett hozzá csatolni.¹⁰ Az a személy, aki a rendelet alapján kérte hazatérése engedélyezését, ingóságait vámmentesen hozhatta be az országba.¹¹

Mielőtt az 1956. évi 27. számú törvényerejű rendelet hatálya lejárt volna, 1957. március 29-én a Magyar Közlönyben megjelent egy újabb törvényerejű rendelet (1957. évi 24. számú). Ez kimondta, hogy azok ellen, akik a határt 1956. október 23. és 1957. január 31. között lépték át, és 1957. március 31-ig valamelyik külképviseleten vagy a hazatelepítéssel megbízott hivatalos szervnél bejelentik hazatérési szándékukat, nem lehet tiltott határátlépés miatt eljárást indítani. A rendelet megjelenése után ezzel azonban már senki nem élhetett, mert utolsó paragrafusa alapján csak másnap, április 1-jén lépett hatályba.¹² Azok számára viszont, akik 1957. január 31-ig engedély nélkül külföldre távoztak, a továbbiakban 1957. április 2-ától egyéni elbírálás alapján biztosította, hogy Magyarországra visszatérjenek; a tiltott határátlépés miatt eleve büntetlenséget azonban már csupán azoknak a kiskorúaknak ígért, akik hazatérésük időpontjáig a 18. életévüket nem töltötték be.¹³ A rendelkezés viszont nem tért ki arra, hogy mi történjen azokkal, akik 1957. január 31. után lépték át a határt illegálisan.

A belügyminiszter és a külügyminiszter április 13-án bocsátották ki a fenti törvényerejű rendelet közös végrehajtási utasítását. Ebben szabályozták, hogyan lehet a külképviseleteken jelentkezni a hazatérésre, valamint mentesítést kérni a tiltott határátlépés miatt indítandó büntetőeljárás alól.¹⁴ Az igénylőnek ezúttal is a külképviseleten beszerezhető kérdőívet kellett kitölteni, ahhoz ezúttal két darab fényképet

360–361. A zalaegerszegi Hazatelepítési Központról lásd Csomor, 2001: 171. A hazatelepítő központok 1956–1957 között keletkezett irataiból 0,12 ifm található: MNL OL XIX-B-1-ap jelzet alatt.

9 = = A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 27. számú törvényerejű rendelete az 1956. évi október 23. napját követőleg külföldre távozott személyek közkegyelemben részesítéséről. *Magyar Közlöny*, 98. sz., 1956. december 1.

10 = = ÁBTL 3.1.5. O-16.912. M. Erzsébet esete, 17.

11 = = A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 22/1956. (XII. 13.) számú határozata. *Magyar Közlöny*, 102. sz., 1956. december 13. 598.

12 = = A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 24. számú törvényerejű rendelete a jogellenesen külföldre távozott személyek hazatérésének megkönnyítéséről. *Magyar Közlöny*, 37. sz., 1957. március 29.

13 = = Uo.

csatolni, majd eljuttatni az érintett külképviseletre, hogy az elküldje az iratokat a BM Útlevel Osztályának a hazatérési engedély és a mentesítési kérelem megadása érdekében.¹⁵ A jogszabály szerint a Belügyminisztériumnak a kérdőív megérkezésétől számítva két hét állt rendelkezésre, hogy döntsön a kérelemről, illetve a mentesítés megadásáról. Rendkívüli esetekben, amikor a kérelmező hazatérését fontos politikai érdekek tekintették, az engedélyt táviratban is lehetett kérni. Ilyen esetekben a BM 72 órán belül köteles volt döntenie az engedélyekről. A hazatérési engedélyt és a tiltott határátlépés miatt indítandó büntetőeljárás alóli mentességet az adott külképviselet vezetője is megadhatta kiskorúaknak, a velük hazatérő szülőknél és nagyszülőknél, valamint a terhes anyáknak. A hazatérők fogadására Győrött és Szegeden fogadóbizottságok felállításáról rendelkeztek, ezek feladatául csupán annyit jelöltek meg, hogy a hazatérőket a lakóhelyükre irányítják.¹⁶ A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a győri Hazahozatali Központ folytatta működését, illetve Szegeden nyitottak egy újabbat a Jugoszláviából visszatérők szűrésére.

A belügyminiszter 3. számú – ugyancsak április 13-i – utasítása alapján a hazatérési kérelmek elbírálására és az engedélyek megadására ún. Bizottságot kellett létrehozni – ezt a későbbi iratokban hol Hazahozatali, hol Hazatelepítési, hol pedig Hazatelepítő Bizottságnak hívják –, amelynek tagjait a BM Politikai Nyomozó Főosztály kémelhárító, hírszerző és belsőreakció-elhárító osztálya, valamint a BM Útlevel Osztály¹⁷ delegálta, az utóbbi adta a bizottság titkárát, vezetője pedig a belsőreakció-elhárító osztály vezetője volt.¹⁸ Egyúttal az Útlevel Osztályon egy külön nyolcfős részleget kellett felállítani a hazatérési kérelmek kezelésére, illetve az utasítás egyértelműen rendelkezett, hogy a hazatelepítési kérelmekkel kapcsolatos előkészítő munkát az Útlevel Osztály intézi. A rendelkezés szerint a hazatérők priorálását, vagyis annak ellenőrzését, hogy az állambiztonsági nyilvántartásban szerepel-e az

14 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-4/1957. A belügyminiszter és a külügyminiszter 1. számú közös utasítása az 1957. évi 24. sz. tvr. végrehajtására, Budapest, 1957. április 13.

15 == MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz. 001814/1957. április, a Külügyminisztérium küldeménye a követségeknél: „A jogellenesen külföldre távozott személyek hazatéréséről intézkedő 1957. évi 24. számú tvr. végrehajtása”.

16 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-4/1957. A belügyminiszter és a külügyminiszter 1. számú közös utasítása az 1957. évi 24. sz. tvr. végrehajtására, Budapest, 1957. április 13.

17 == Az osztály elnevezése 1957 és 1961 között BM Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) és Útlevel Osztály. Krahulcsán, 2013: 349–381.

18 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-20/3/1957. A belügyminiszter 3. számú utasítása, Budapest, 1957. április 13. Az utasítás az egyes osztályok megjelöléseként a szerveknek a forradalom előtti számozását használja: BM Politikai Nyomozó Főosztály I., II., IV. Osztálya, valamint Útlevel Osztály – annak ellenére, hogy a belügyminiszter 8/1957. számú 1957. április 9-i parancsában már új szervezeti felállásról rendelkezett, lásd ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-200/8/1957. Az az osztályok elnevezését és számozását az új felépítésnek megfelelően egy hónap múlva szabályozták pontosan, addig az több vonatkozó rendeletben is megtévesztően szerepelt. Lásd ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-200/2/1957. A belügyminiszter 12/1957. számú parancsa. 1957. május 3.

illető az ORFK VI. Osztálya¹⁹ és a Politikai Nyilvántartó Osztály²⁰ 24 órán belül köteles volt elvégezni.²¹

Tatai József rendőr őrnagy, az Útlevel Osztály vezetője 1957. június 25-én jelentést készített feljebbvalói számára a Hazahozatali Bizottság megalakulásának körülményeiről és addigi tevékenységéről. Eszerint a bizottság 1957. május 2-án jött létre, ám a munkát csak május közepén kezdte meg, mivel nem állt rendelkezésre elegendő munkatárs és megfelelő helyiség.²² Tatai beszámolt arról, hogy a kérelmezőkről környezettanulmányt készítenek, amiben Dobróka János rendőr alezredes és osztálya segíti a munkájukat.²³ Ez azt jelenti, hogy Dobróka a 11/9., vagyis a Környezettanulmányozó és Figyelő Osztály vezetőjeként az osztályával együtt bekapcsolódott a hazatelepülők szűrésébe.

Tatai beszámolója szerint a gyakorlatban a hazatelepítés folyamata úgy működött, hogy a belügyminiszter és a külügyminiszter közös utasítását megküldték a diplomáciai testületeknek, akik hozzá is fogtak az információ terjesztéséhez a hazatérés lehetőségéről, az érdekeltekhez eljuttatták a kérelmet tartalmazó nyomtatványt, a kitöltött kérelmeket fogadták, viszont azokat nem tudták továbbítani a BM Útlevel Osztálynak, mert ott a munka előfeltételei hiányoztak. Ezért a Külügyminisztériumban gyűjtötték össze a követségekről beérkezett kérelmeket, majd a külügy küldte meg a BM-nek, ahol viszont a jogszabályban megadott kéthetes határidőt nem tudták tartani. Tatai József rendőr őrnagy jelentésében megjegyezte, hogy a feltorlódott ügyek miatt 3-4 hétre van szükségük egy-egy eset elintézésére. Tatai szóvá tette, hátráltatja a munkát, hogy a kérelmek nincsenek kellően kitöltve, és a kérelmezők között olyan személyek is akadnak, akik sosem éltek Magyarországon. Ezzel együtt a bizottsághoz működésének első három hetében 450 kérelem érkezett, ebből 197-et megtárgyaltak, 150-et engedélyeztek, 47 személy kérelmét pedig nem fogadták el. Viszont 177 személy részére listán engedélyezték a hazatérést; példaként azt a 23 főt említette, akiket a török kormány azért toloncolt át Bulgáriába, mert hazatérési engedélyért folyamodtak.

Tatai tájékoztató az 1957. június 22-én a jugoszláv–magyar határon történt megbeszélésekről, és egyúttal tolmácsolta a jugoszláv kormány azon kérését, hogy a magyar kormány küldjön Jugoszláviába egy olyan bizottságot, amely a táborokat járja,

19 == A forradalom utáni elnevezések zavarában az ORFK II/6. Osztály (1956–1957) lett a BM II/8., vagyis a Vizsgálati Osztály (1957–1962).

20 == Amellett, hogy az elnevezés téves, itt is valójában az ORFK Operatív Nyilvántartó Osztályáról van szó, amely 1957 májusától a BM II/11. Osztálya.

21 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-2013/1957. A belügyminiszter 3. számú utasítása, Budapest, 1957. április 13.

22 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 21-108/1957. A BM Útlevel Osztály Hazahozatali Bizottsága jelentése, Budapest, 1957. június 25.

23 == Uo.

és felvilágosítja a magyar disszidenseket a hazatérés lehetőségéről.²⁴ Más iratokból tudjuk, hogy a Tatai által említett 1957. június 22-i megbeszélések Horgoson zajlottak, az itteni tárgyalások alapján a magyar fél eltekintett a hazatérési kérelmek előzetes belügyminisztériumi felterjesztésétől és egyéni elbírálásától, és a jugoszláv táborokban lévőknél lehetővé tette, hogy a hazatelepítési bizottság előtt tett nyilatkozatuk után csoportosan térjenek haza.²⁵

Tatai ezután rátért arra a megbeszélésre, amit az osztrák–magyar határon folytatott a bécsi magyar követség képviselőjével. Ez alapján úgy értékelte a helyzetet, hogy az osztrák belügyminisztérium nem gördít akadályt a magyar disszidensek hazatérésével szemben. Puja Frigyes követ előtt az osztrák belügyminiszter kijelentette, hogy Ausztriában körülbelül 34 ezer magyar menekült él táborokban, amelyeket az elkövetkező két hónapban fel szándékoznak számolni.²⁶ Tatai jelezte, hogy ennek következtében várható a hazatérők számának emelkedése, ezért előre jelezte, hogy egy-egy kérelem elintézéséhez 3–4 hétre lesz a Hazahozatali Bizottságnak szüksége.

Az emigrációval kapcsolatos ügyek intézésére a Külügyminisztériumban – kizárólag belüleges tisztekből – létrehozták a Külföldi Magyarok Önálló Referatúráját.²⁷ A határra a hazatelepülés szándékával érkező embereket a győri vagy a szegedi Hazatelepítési Központok munkatársai kérdezték ki először, erről jegyzőkönyvet vettek fel.²⁸

24 = = A kormány már az 1956. november 19-ei ülésén döntött arról, hogy magyar–jugoszláv vegyes bizottságot kell felállítani a hazatelepítés elősegítésére. Baráth, 2009: 59–60.; Baráth, 2012: 608. A Jugoszláviában működő hazatérési bizottságok tevékenységéről lásd A. Sajti, 2007: 201–212.; Hegedűs, 2011.

25 = = A. Sajti, 2007: 210. Valószínűleg ezt az eljárást alkalmazták a Törökországból Bulgáriába áttoloncolt 23 hazatérni szándékozó magyar esetén is. 1957 augusztusában Jugoszlávia végleg lezárta határait a magyar menekülők előtt. Ez azt jelentette, hogy nem csupán a határt illegálisan átlépőket adták vissza a magyar határőröknek, hanem azokat a politikai menedékkért folyamodókat is, akik útlevéllel érkeztek. Jugoszláviából 1957 szeptemberéig 2327 fő települt vissza Magyarországra engedéllyel. Uo. 209.

26 = = ÁBTL 4.2. II. sorozat, 21-108/1957. A BM Útlevelel Osztály Hazahozatali Bizottsága jelentése, Budapest, 1957. június 25. A Kádár-kormány szintén az 1956. november 19-ei ülésén döntött arról, hogy az Ausztriából visszatérni kívánók hazatérésének elősegítésére hazatérő irodát kell felállítani Bécsben. A bécsi Hazatérési Bizottság tagjai 1957. január 15-én érkeztek Bécsbe. Puja Frigyes bécsi követ 1957. január 24-i jelentésében a követség egyik fő feladatának tekintette a Hazatérési Bizottság munkájának támogatását, a „prominensebb” magyarok felkutatását és hazasegítését. Gecsényi (szerk.), 2000: 49.; Baráth, 2012: 608.

27 = = A. Sajti, 2007: 204.; Baráth, 2013: 1499.

28 = = Az 1957. május vége és 1958. január közepe között hazatértek meghallgatásáról rendelkezésre állnak a győri Hazatelepítési Központ által felvett jegyzőkönyvek és határozatok az ÁBTL-ben: ÁBTL 3.1.5. O-9827.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/a.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/1.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/1a.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/1b.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/2.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/2a.; ÁBTL

A hazatérések lebonyolításával sem a külügy, sem a belügy nem volt megelégedve. A magyar vezetés az 56-os esetleges hazaérő emigrációra úgy tekintett, mint amit a nyugati propaganda felhasznál és ellenséges ügynököknek beszervez. Ez az álláspont érhető tetten a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának a Külügyminisztérium Kollégiuma 1957. októberi ülésére készített előterjesztésében is: „...akiket nem nyerünk meg az Óhaza számára, vagy legalábbis nem semlegesítünk, azok az imperialista kémszervezetek járszalagjára kerülnek, propaganda-gépezetüket szolgálják, számtalan esetben felhasználják őket ellenünk.”²⁹

Valószínűleg ennek a következménye az 1957 végén született 58. számú belügyminiszteri parancs, amelynek a bevezetője kemény kritikát fogalmazott meg: a „Belügyminisztérium szervei az eddigiek során nem tettek meg minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy az amnesztia, illetve az egyéni kegyelem alapján hazatért személyek közül felderítsék az ellenséges ügynököket. Az amnesztiával, illetve az egyéni kegyelem útján hazatértek azonosságának ellenőrzése nem történt meg. Kihallgatásuk sablonos, többnyire eredménytelen volt...”³⁰ A hazatérési kérelem formanyomtatványa nem változott, azt továbbra is Magyarország külképviseletein lehetett beszerezni, kitölteni és benyújtani akár személyesen, akár postán feladva. A kitöltött kérelmek változatlanul a Külügyminisztériumba kerültek, azokat onnan a Belügyminisztérium Hazahozatali Bizottságához továbbították, amelyet viszont a fenti parancs alapján átalakítottak, a BM Ütlevel Osztályát kihagyták a hazatelepítésekkel kapcsolatos munkák koordinálásából. Ezután a szerv öt főből állt; tagjait a belügyminiszter nevezte ki a politikai rendőrség vezetőiből. Eszerint a Hazahozatali Bizottságban a BM Politikai Nyomozó Főosztály 11/3. osztályát (hírszerzés) Veres Mihály rny. őrnagy,³¹ a 11/5. osztályát (belsőreakció-elhárítás) Komornik Vilmos rny. őrnagy, valamint a BRFK Politikai Nyomozó Osztályát Vári József rny. alezredes képviselte, s az egész bizottságot a BM 11/2. osztály (kémelhárítás) alá rendelte Turcsán József rny. alezredes, osztályvezető-helyettes vezetésével. A bizottság titkára Berecz János rny. alezredes lett. A BM 11/2. (Kémelhárító) Osztályon belül Berecz szervezte meg

3.1.5. O-9827/2b; ÁBTL 3.1.5. O-9827/3.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/4.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/4a; ÁBTL 3.1.5. O-9827/4b; ÁBTL 3.1.5. O-9827/5.; ÁBTL 3.1.5. O-9827/5a; ÁBTL 3.1.5. O-9827/5b.

29 = = Baráth, 2013: 1499.

30 = = ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-200/58/1957. A belügyminiszter 58. számú parancsa, Budapest, 1957. december 13.

31 = = A hírszerzés osztályvezetője, Móró István rendőr alezredes 1958. május 29-én egy feljegyzésben kérte Galambos József főosztályvezetőt, hogy Veres Mihályt mentse fel a bizottsági tagság alól, és helyette Tar Ferenc rendőr őrnagyot javasolta kinevezni. A cserét azzal indokolta, hogy a hírszerzésen belül 1957 végén alakult meg az emigrációs alosztály, ahol Tar az egyik csoportvezető volt, s ebben a tisztségében addig is eljárta a Hazahozatali Bizottság üléseire, és részt vett annak munkájában. ÁBTL 1.6. 63-893/1958. 05. 29.

a II/2-k,³² vagyis a hazahozatali alosztályt, amelynek 1958 februárjától vezetője lett.³³ A belügyi parancs 1957. december 15-i hatállyal megszüntette a korábban Győrött és Szegeden működő hazatelepítési központokat.³⁴

A hazatérni szándékozók kérelmeit továbbra is a külügy gyűjtötte össze és juttatta el a belügynek. A Hazahozatali Bizottságnak – a jogszabály szerint – a kérelem beadásától számítva három hét állt rendelkezésre, hogy döntsön az engedélyezésről. A döntéshez a bizottság apparátusának munkatársai beszerezték a szükséges adatokat és információkat. Mindenekelőtt prioritálták a kérelmezőt, ezután ún. környezettanulmányt folytattak: ellenőrizték, mit csinált a forradalom előtt, alatt, milyenek a családi körülményei, valamint hol fog lakni és dolgozni a hazatérés után. A környezettanulmány során felkeresték a szülőket, rokonokat, barátokat, szomszédokat, munkatársakat, munkahelyi vezetőket, de még az egykori üzemi párttitkárt is.³⁵ A kérelmező személyi igazolványának törzslapjáról beszerezték egy fotómásolatot, hogy majd a fénykép alapján tudják azonosítani az illetőt. Pozitív döntés esetén a kérelemben megjelölt lakhely alapján meghatározták, hogy az adott személy esetében a politikai rendőrség melyik területi szerve illetékes intézkedni, és a fenti iratcsomagot annak is, illetve a Határőrségnek is megküldték. Vagyis a II/2-k alosztály országos hatáskörrel rendelkezett, koordinálta a hazatéréssel kapcsolatos állambiztonsági munkát. Ez a szerv vezetett nyilvántartást a hazatérőkről, de még azokról is, akiktől megtagadták a hazatérést, valamint mindazokról a személyekről, akik a hazatértek vallomásaiban a Magyar Népköztársaság ellenségeiként tűntek fel. Annak, akinek kérelmét jóváhagyták, egy év állt rendelkezésre, hogy éljen a lehetőséggel, és előteremtse, illetve összegyűjtse az útiköltségre valót. Annak, aki nem élt a lehetőséggel, egy év lejáratá után újra kellett kérelmeznie az engedélyt, ha továbbra is úgy gondolta,

32 = = Borvendég, 2019: 21.

33 = = ÁBTL 2.8.2.2. „D-28”. Berecz János; ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének 308/1958. számú parancsa, 1958. január 31. Fekete–Palasik–Simon, 2013: 157–159. A Berecz Jánosról 1960-ban készült minősítés szerint: *„Különösen kiemelkedő munkát végzett a disszidensek feltérképezésében, nyilvántartásában, a különböző operatív szervezetek disszidensekről és a külföldön lévő lágerekről rendszeresen küldött értékelő anyagokkal.”* Uo.

34 = = ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-200/58/1957. A belügyminiszter 58. számú parancsa, Budapest, 1957. december 13. Ennek ellenére a hazatelepülők kihallgatásáról a győri központ által készített jegyzőkönyvet még 1958. január 11-i dátummal is találunk (ÁBTL 3.1.5. O-9827/5a Cs. Sándor és Cs. Ernő **esete**, 430.), bár egy 1958. július 23-i szolgálati jegy szerint a győri Hazatelepítő Központ 1958. január 10-én megszűnt. ÁBTL 3.1.5. O-9827. 270. A kémelhárítás 1957. évi összefoglaló jelentése szerint a győri Hazatelepítő Központ Nyugatról 7346 amnesztiával hazatérő személyt „telepített haza” 1956. november 29. és 1957. december 21. között. ÁBTL 1. 6. A BM II/2. Osztály jelentése az operatív helyzet vázlatához címmel, 1957. december, 2. sz. melléklet: Kimutatás az amnesztiával hazatért személyekről.

35 = = ÁBTL 3.1.5. O-16.846. Jelentés T. K. István és felesége környezettanulmányáról, 1960. június 18. 233–234.

visszatér Magyarországra. A BM II/2-k alosztály összesítette mindazt az információt, amelyet a befogadó táborokról szerzett a hazatelepülőkötől, továbbá tartotta a kapcsolatot a Külügyminisztériummal és a sajtóval.³⁶

A hazatérőket a határ átlépésekor azonosították, bevonták hazatérési engedélyüket, elvették a náluk lévő magyar és külföldi személyi igazolványokat. Elkobozták tőlük az ellenségesnek ítélt propagandaanyagot, és a holmijukat vámvizsgálatnak vetették alá. Az útlevélkezelő tiszt utazási igazolványt állított ki számukra, amely a határállomástól a lakhely szerint illetékes megyeszékhelyig volt érvényes – mintegy 24 óra időtartamra. A hazatérőt utasították, hogy 24 órán belül jelentkezzen a lakhely szerint illetékes megyei rendőr-főkapitányságon. Az elvett igazolványokat pedig futárral küldték el ugyanide. A hazatérőket mind a megyékben, mind a fővárosban a lakhely szerint érintett területi szerv kémelhárító alosztályának tisztjei hallgatták ki egy előre meghatározott kérdéssor alapján, amelyet a BM II/2. (kémelhárító) Osztály állított össze. Így az ország különböző helyein zajló kihallgatások során viszonylag egységesen kérdezték a hazatelepülőket arról, miért hagyták el hazájukat, milyen menekülttáborokban jártak, kikkel ismerkedtek meg Nyugaton, hogy ment a soruk a választott országban a hazatelepülésig, miért döntöttek a visszatérés mellett.³⁷ Az érintett megyei (vagy budapesti) Politikai Nyomozó Osztály 2. alosztálya (kémelhárítás) értékelte ki a jegyzőkönyveket, és döntött az operatív nyilvántartásba vételről, a későbbi felülvizsgálat során pedig arról, hogy az illetőt meghagyják-e a kutató nyilvántartásban. A hazatérő egy hónapra ideiglenes személyi igazolványt kapott, amellyel a lakhely szerinti járást, várost nem hagyhatta el. A rendőrségnek kellett ellenőrizni, hogy valóban a megadott lakhelyen tartózkodik-e, valamint gondoskodni arról, hogy új személyi igazolványt kapjon, amibe be kellett vezetetni az utolsó külföldi lakcímét. Ugyancsak a kémelhárító alosztályoknak kellett elvégeznie a hazatértek folyamatos operatív ellenőrzését, kiválasztani közülük a potenciális ügynököket, és beszervezni őket, valamint a kémelhárító alosztályok feladata lett, hogy *„területükön összefogják és irányítsák a hazatérőkkel kapcsolatos összes munkát”*.³⁸ Az utasítás egyértelművé tette, hogy az *„amnesztia, illetve az egyéni elbírálás alapján hazatérőkkel kapcsolatos intézkedések központi irányítása és ellenőrzése a II/2. Osztály feladata”*.³⁹

36 == Borvendég, 2019: 21.; Krauhulcsán, 2013: 349–381.

37 == ÁBTL 4.2. II. sorozat, 6-200/58/1957. A belügyminiszter 58. számú parancsa, Budapest, 1957. december 13. Eszerint a kihallgatásról három példányban készült jegyzőkönyv, egy a kihallgatást végző egységnél maradt, egyet a Hazahozatali Bizottságnak, egyet pedig az illetékes járási vagy kerületi politikai nyomozó részlegnek küldtek el. A rendelet kötelezővé tette az amnesztiával vagy egyéni kegyelemmel korábban hazatérők „feldolgozás alá vonását” is.

38 == Uo.

39 == Uo.

A Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája 1958. január 14-én az 1957. évi 24. törvényerejű rendelet magyarázataként 22 magyar követségnek elküldött egy állásfoglalást, amely szerint az 1957. április 2. után illegálisan külföldre távozott magyar állampolgároknak az egyéni elbírálás adta, illegális határátlépésre vonatkozó amnesztia nem terjed ki. A kérelmet ők is beadhatják, az engedélyt megkaphatják, azonban a hazatérés után az illegális határátlépésért felelősségre lesznek vonva, amiért a bíróságok általában 6 havi börtönbüntetést szabnak ki – de valójában ez nem volt gyakorlat.⁴⁰

Az 1958. október 11-én megjelent újabb belügyminiszteri parancs tovább szabályozta az „ellenforradalmi események alatt és után” jogellenesen külföldre távozott, de hazatért személyekkel kapcsolatos belügyi elhárító munkát.⁴¹ A parancs adatai szerint 193 ezer ember hagyta el az országot, és ebből 20 ezer fő tért vissza legálisan, 4-5 ezer fő pedig illegálisan. Leszögezte: *„A hazatért személyek nagy része megtévedt ember, a népi demokráciának nem ellensége. Közülük azonban több személyt az ellenséges hírszerző szervek beszerveztek. Emellett figyelembe kell venni, hogy a kiszökött személyeket nyugaton részletesen kihallgatták, ahol állami és katonai titkokat szolgáltatott ki az imperialista hírszerző szerveknek. Ennek alapján számolni lehet azzal, hogy a hazatért személyek közül egyeseket itthon még utólag is kényszeríteni akarnak a részükre végzendő aknamunkára.”*⁴² Azt is kifejtette, hogy az egy évvel korábbi, 58. számú parancsa óta a helyzet javult, de az elhárítás továbbra sem kielégítő, a politikai rendőrség nem fordít kellő figyelmet a még 1956-ban és 1957-ben legálisan és illegálisan hazatértek felderítésére. Az elhárító munka elsődleges feladatává tette a hazatérők között lévő „gyanús elemek” leleplezését. Azzal bírálta az addigi gyakorlatot, hogy a visszatérők korábban felvett kihallgatási jegyzőkönyvei *„életrajzi jellegűek”*, ezért elrendelte, hogy a kihallgatásokat profibb módon kell lefolytatni, ezt pedig szervezeti átalakítással szándékozott megvalósítani. Utasított, hogy Budapesten a kerületi széttagolódás helyett egy 7–8 fős központi csoportot kell felállítani, a megyei politikai nyomozó osztályokon pedig egy-két képzett vizsgálót kell ezzel a munkával megbízni. Ekkor hozták létre a BRFK-n a 2. alosztály C-csoportját, amely Budapesten a továbbiakban koordinálta az engedéllyel külföldről hazatérők kihallgatását. A csoport központi irodája, ahol a visszatérőket meghallgatták, a Népköztársaság útján (Andrássy út) volt. A belügyminiszter a kihallgatásoktól több operatív munkában használható információt várt. Többek között elrendelte a már megszünt

40 = = MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 117. doboz. 00378/szig.titk., 1958. január 14. Első József referatúra vezető a követségeknek. Első József az állambiztonsági szervek hírszerző tisztje volt. Lásd Baráth, 2012: 609. Ez az állásfoglalás sem tér ki arra, mi legyen azokkal, akik 1957. január 31. és április 1. között hagyták el az országot, és szeretnének visszatérni.

41 = = ÁBTL 4.2. II. sorozat, 10-21/28/1958. A belügyminiszter 28/1958. számú parancsa, 1958. október 11.

42 = = Uo.

nyugati légerek operatív helyzetének utólagos feldolgozását, az ellenséges szándékkal hazatérők vagy „*visszaküldöttek*” kiszűrését, valamint a hazatértek esetleges visszafordítását is. Végezetül arra is kitért, hogy a hazatért személyek vezető pozíciót nem tölthetnek be – mindezt a „*konspiráció szigorú betartásával*” kell biztosítani.⁴³

Egy hónapon belül tovább formálódott a hazatérést szabályozó adminisztrációs rendszer, amiről a belügy-, a külügy-, a honvédelmi, az igazságügyi miniszter, valamint a legfőbb ügyész közös utasításban rendelkezett 1958. november 7-én.⁴⁴ Az utasítás kiadását a hazatérést kérelmezők növekvő számával indokolták, valamint azzal, hogy a kérelmeket egységesen bírálják el az illetékes hatóságok. Az utasítás egyértelműen leszögezte, hogy a hazatérését kérelmező személlyel kapcsolatos vizsgálatot a BM folytatja le, és csak abban az esetben engedélyezi a kérelmező hazatérését, ha nem veszélyezteti az állam biztonságát, vagy nem sért más fontos államérdeket. Azt a személyt, akinek a hazatérését a belügy engedélyezte, az érintett külképviseleti szerv erre a célra kiállított igazolvánnyal látja el, egyúttal figyelmezteti, hogy az engedély nem jelent kegyelmet, a hazatérőnek vállalnia kell a büntetőjogi felelősséget a büntetőjogszabályba ütköző cselekedetért. Az utasítás csökkentette a külképviseleti szerv hatáskörét, ezután már csak a 18. életévét be nem töltött fiataloknak adhatott ki saját hatáskörben engedélyt, a hozzátartozóik kérelmét ezután a belügyhöz kellett felterjeszteni, amely az ilyen eseteket soron kívül vizsgálta.⁴⁵ Az engedéllyel hazatérőkkel szemben a következő egységes eljárás lefolytatását írta elő:

- Azt a személyt, aki külföldre távozása előtt a tiltott határátlépésen kívül más jelentős bűncselekményt is elkövetett, vagy külföldi tartózkodása alatt a népköztársaság elleni bűntettet követett el, előzetes letartóztatásba kell helyezni, és a büntetőeljárást vele szemben le kell folytatni.
- Annak, aki a tiltott határátlépésen kívül egyéb bűncselekményt nem követett el, mellőzni kell az előzetes letartóztatását, ha az illető büntetlen előéletű munkás, paraszt vagy értelmiségi. Más elbírálás alá estek a hivatásos tisztek, tiszthelyettesek, továbbszolgálo állományú vagy sorkatonai szolgálatukat töltő személyek. Az utóbbi kategóriába tartozókat eljárási kegyelemre kellett előterjeszteni, ha a szökés 1956. október 23. és december 1. között történt, a többiek ellen külföldre szökés miatt le kellett folytatni a büntetőeljárást.

43 == Uo.

44 == MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 117. doboz. A belügy-, a külügy-, a honvédelmi, az igazságügyi miniszter és a legfőbb ügyész 10-22/1958. számú együttes utasítása a jogellenesen külföldre távozott és közkegyelemben nem részesíthető személyekkel szemben követendő eljárásról, Budapest, 1958. november 7.

45 == Uo. Eddig mindazoknak kiadhatta a külképviselet a hazatérési engedélyt, akik 1956. október 23-án még nem töltötték be a 18. életévüket, ezután pedig csak a kérelem benyújtásakor kiskorúaknak adhattak mentességet, feltéve, hogy 1957. január 31-ig hagyták el az országot. Az utasítást a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kellett, ami szintén okozott némi tiltakozást a külképviseleteken.

Az érintett követségeken valószínűsíthetően okozott egy kis zavart, hogy az Elnöki Tanács hatályban lévő 1957. évi 24. számú törvényerejű rendelete csupán a Magyarországot 1957. január 31-ig elhagyók hazatéréséről rendelkezett; mint láttuk, ők április után egyéni elbírálás alapján mentesülhettek a tiltott határátlépés miatti felelősségre vonás alól. A követségeken viszont egymás után jelentek meg olyan hazatérni szándékozók, akik 1957. január 31. után hagyták el az országot, s velük az 1958. november 7-én – a négy miniszter és a legfőbb ügyész által – kiadott együttes utasítás sem foglalkozott. A külképviseletek gyakorlata eltért egymástól, ezért ezt orvosolandó, a külügyminiszter kiadta a 15/1958. számú utasítását az illegálisan külföldre távozott magyar állampolgárok hazatérésével kapcsolatos ügyintézésről.⁴⁶ Leszögezte, hogy azok, akik 1956. október 23. és 1957. január 31. között engedély nélkül távoztak külföldre, továbbra is fordulhatnak a külképviseletekhez hazatérési engedélyért, őket továbbra is megillette a tiltott határátlépés büntette alóli mentesítés.⁴⁷ Nekik a hazatérési kérelmet 3 példányban és 4 fényképet mellékelve kellett benyújtani. (Ebben a dokumentumban esik először szó arról, hogy hány példányban kell a kérelmet beadni.) A kérelmezőknek más teendőjük nem volt. A rendelkezés először tért ki az 1957. január 31. után illegálisan eltávozókra. Ők a szükséges kérdőív kitöltése és a fényképek mellékelése mellett még egy nyilatkozatot is kötelesek voltak kiállítani két példányban, amely szerint tudomásul veszik, hogy hazatérésük után tiltott határátlépésért felelősségre lesznek vonva.⁴⁸ Ugyanez a szabály vonatkozott azokra is, akik 1945 és 1956. október 23. között hagyták el illegálisan az országot, s haza szándékoztak térni. A külügyminiszter utasítása kitért a házastársak által beadott hazatérési kérelmekre is. Ha a házasság Magyarországon kötött, és mindketten külföldön éltek, és együtt kívántak hazatérni, elegendő volt egy kérdőívet közösen kitölteniük.

A külügyminiszteri utasítás hangsúlyozta, hogy a „hazatéréssel kapcsolatos ügyintézés, ellentétben sok külképviseletünkön folytatott gyakorlattal, nem adminisztratív, hanem elsősorban politikai feladat”.⁴⁹ Továbbá megfogalmazott új elvárásokat is a követségeken történő ügyintézésrel kapcsolatban: a jövőben – lehetőség szerint – minden kérelmezővel a felterjesztés előtt személyes beszélgetést kell folytatni, illetve érdemben kell állást foglalni az érintett hazatérési kérelmével

46 == MNL OL XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 117. doboz. 006206/1958. szig. titk. Budapest, 1958. november 18. Jegyzi: Szarka Károly miniszterhelyettes és Első József I. titkár.

47 == Ez az 1957. évi 24. számú törvényerejű rendelet sajátos értelmezése, mivel a jogszabály csupán azoknak a kérelmezőknek adott mentességet, akik 1957. január 31-ig hagyták el az országot, de 1957. április 1. előtt benyújtották hazatérési kérelmüket.

48 == Uo. Az utasítás a követségek tájékoztatásául közölte, hogy ha más bűncselekmény nincs a rovásukon, akkor az érintetteket nem helyezik előzetes letartóztatásba, kb. 3–6 havi felfüggesztett börtönbüntetést kapnak, de ennek letöltésétől – figyelembe véve az 1956 előtti magatartásukat és származásukat – többnyire eltekintenek. (Ílyen nyilatkozattal nem találkoztam a kutatott iratokban.)

49 == Uo.

kapcsolatban. Mivelhogy a befogadó országok között nagy területűek is voltak, szinte lehetetlen volt ezt a pontot a diplomáciai képviselőknek teljesíteni.

1961. június 23-án a BM Politikai Nyomozó Főosztályon kisebb átszervezés történt. A ΚΕΟΚΗ és Útlevel Osztálytól a kémelhárítás átvette a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalt, míg a kémelhárítástól a II/2-k alosztály, amely a hazahozatali ügyeket koordinálta, az Útlevel Osztályhoz került 18 fővel,⁵⁰ ahol B-alosztályként foglalkozott tovább a hazatelepülők ügyeivel.⁵¹

Az 1963. évi amnesztia⁵² a politikai elitnek és az állambiztonsági szerveknek egyaránt új korszakot jelentett a magyar emigráció kezelésében, ugyanis – néhány megszorítással – közkegyelemben részesítette az 1945. április 4. és a jogszabály megjelenése közötti időszakban illegálisan külföldre távozókat. Ezután azonnal új belügyminiszteri parancs intézkedett, hogyan tudják segíteni az időközben átalakított belügyi szervek a jogellenesen külföldön élő állampolgárok hazatérését.⁵³ A belügyi parancs a Hazahozatali Bizottságot megszüntette, a hazatérési kérelmek elbírálását ezúttal az 1962-ben újjászervezett állambiztonságon belül változatlanul meghagyta a BM Útlevel Osztály (III/3.) hatáskörében. A hazatérési kérelmeket továbbra is a külképviseletek menedzselték: összegyűjtötték, de most már véleménnyel ellátva juttatták el a Belügyminisztérium illetékes szervéhez. Az Útlevel Osztálynak a beérkezéstől három hét állt rendelkezésre, hogy elvégezze az előzetes ellenőrzést és meghozza döntést, majd arról a Külügyminisztériumon keresztül értesítse a kérelmet felterjesztő külképviseletet. Az Útlevel Osztálynak a III/I., a III/II. és a III/III. Csoportfőnökségek (a hírszerzés, a kémelhárítás és a belsőreakció- és szabotázselhárítás), valamint a BRFK és a megyei rendőrkapitányságok segítettek a vélemény elkészítésében, erre tíz nap állt rendelkezésükre. A hazatértekkel kapcsolatos ellenőrző intézkedéseket országos szinten a III/II. Csoportfőnökség, vagyis továbbra is változatlanul a kémelhárítás koordinálta. A hazatérteket megérkezésük után 72 órán belül az erre a feladatra az érintett rendőrkapitányságok politikai osztályainak kémelhárító alosztályairól kijelölt operatív tisztek hallgatták meg mind a fővárosban, mind az érintett megyékben.⁵⁴

1965-ben az 56-os hazatértek nyilvántartási anyagát a belügyminiszter 0033/63. számú parancsa alapján felülvizsgálták, ebben a BRFK Politikai Osztály II. alosztá-

50 = = ÁBTL 4.2. II. sorozat, 10-22/41961. A belügyminiszter 41961. számú utasítása, 1961. június 23.

51 = = ÁBTL 3.1.5. O-16.846. A BM Útlevel Osztály B-alosztály jelentése, 1962. február 21. 8o.

52 = = A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 4. tvr. a közkegyelem gyakorlásáról. Budapest, 1963. március 20. Kihirdetve: 1963. március 22. Lásd TRHGY, 1964; ÁBTL 4.2. I. sorozat, 45-237/63. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 4. tvr. a közkegyelem gyakorlásáról, Budapest, 1963. március 20.

53 = = ÁBTL 4.2. I. sorozat, 45-6/1963. A belügyminiszter 005. számú parancsa, Budapest, 1963. március 21.

54 = = Uo.

lya, illetve az egyes megyei rendőrkapitányságok III/II-es alosztályai vettek részt. A felülvizsgáló bizottság minden esetben háromtagú volt, Budapesten az elnöke dr. Tihanyi Sándor rendőr ezredes, a budapesti rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese, tagjai pedig Ambrus Sándor rendőr őrnagy, a II. alosztály vezetője és egy operatív tiszt voltak.⁵⁵ Ez a bizottság tett javaslatot az érintett személyek kutató nyilvántartásban történő meghagyásáról vagy törléséről az esetek túlnyomó többségében továbbra is a nyilvántartásban történő meghagyásról döntöttek.⁵⁶

A politikai rendőrség adatai alapján az alábbi táblázatban összegezhetjük az 1956-os forradalom során elmenekültek közül az engedéllyel hazatértek és az elutasított kérelmek számát 1957 és 1962 decembere között.⁵⁷

Év	Engedéllyel hazatértek száma	Elutasított kérelmek száma	Elutasított kérelmek (%)
1957	18 654	ismeretlen	ismeretlen
1958	4 731	653	13,8
1959	1 632	585	35,8
1960	1 127	293	26,0
1961	904	170	18,8
1962	646	214	33,1
Összesen	27 694		

1. táblázat. Az engedéllyel hazatért 56-osok és az elutasított kérelmek száma, 1957–1962

A beérkező kérelmek számáról nincs pontos adatunk, az bizonyos, hogy magasabb volt, mint a kiadott engedélyek száma. Viszont azt is tudjuk, hogy engedély birtokában sem mindenki tért vissza. Az elutasított kérelmek száma többnyire rendelkezésünkre áll, az elutasítás okáról viszont kevés információval rendelkezünk. Az kétségtelen, hogy nem engedtek vissza többszörösen büntetetteket, olyanokat, akikről úgy vélték, súlyos cselekedetet követtek el a forradalom napjaiban vagy közvetlen utána, vagy akár a külföldi tartózkodás alatt, de még elmebetegeket sem.⁵⁸ 1957-ből

55 = = Az általuk készített *Javaslat* című nyomtatvány majd minden érintett iratanyagában megtalálható, a dokumentum tárgyaként a következő szöveg olvasható: „Kutató nyilvántartásban való meghagyásra”. Például ÁBTL 3.1.5. O-16.950. Dr. Cs. Gizella esete. 15.

56 = = A felülvizsgálatok során tett javaslatok más, felülvizsgálathoz használt iratokkal összefűzve található az ÁBTL 3.1.5. O-9827/1b, O-9827/2b, O-9827/4a, és O-9827/5b dossziéiban.

57 = = ÁBTL 1.6. 62-8998/1961. A BM II/2. Osztály jelentése a II/2. Osztály 1961. évi tevékenységéről, Budapest, 1961. december 23. 3. sz. melléklet: Adatok az amnesztiával visszatértekről; ÁBTL 1.11.3. 6-372/63. A BM Főcsoportfőnökség 1962. évi jelentése. Budapest, 1963. január.

58 = = ÁBTL 1.11.3. 6-372/63. A BM Főcsoportfőnökség 1962. évi jelentése. Budapest, 1963. január.

nem áll rendelkezésünkre adat a visszautasítottak számáról, de a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája feljegyzéséből megtudhatjuk, hogy a visszautasítottak aránya 20% körüli volt ebben az évben.⁵⁹

Az állambiztonsági szervek által nyilvántartott adatokból látszik, hogy évről évre csökkent az engedéllyel hazatérő „56-osok” száma, eszerint 1962 decemberéig közel 28 ezren jöttek vissza az óhazába. Számukat tekintve kiemelkedik az 1957-es év, ezt követően évről évre csökken a hazatérők száma. A 28 ezerhez hozzáadták azt az 5–10 ezer főt,⁶⁰ akik még 1957-ben illegálisan tértek vissza a zöldhatáron, így összeségében 40 ezer körüli hazatérő 56-ossal számoltak. Ez megegyezik azzal, amit Kádár János is említett az ENSZ-közgyűlésen elmondott felszólalásában 1960. október 3-án.⁶¹ A hazatértek számának csökkenő tendenciáján az 1963. évi amnesztia sem változtatott. Egy 1973-ban készült összegző belügyi jelentés szerint 1963 és 1973 között 6203 hazatérési engedélyt adtak ki a nagyvilágban,⁶² de hogy ezek közül hányan voltak az 1956-ban és 1957-ben kivándorlók, azt a statisztika már nem jelzi.

A BM II. Főosztályának éves jelentéseiben a visszatérőket következetesen amnesztiasoknak hívták az 1957 és 1961 közötti években. A főosztály és szerveinek 1958-ban végzett munkájáról és a következő feladatokról szóló értekezleten megjelent Kádár János is. Hozzászólásában az engedéllyel visszajötteket „hazatértekként” említette, de akkor ez nem került be a BM szótárába. Kádár arra kérte a belügyi vezetőket, hogy az addig hivatalosan hazatért kb. 25 ezer emberből csupán néhány százat tartssanak nyilván, hogy a hazatértekekkel való törődés társadalmi és ne belügyi kérdés legyen.⁶³ A BM átszervezése után az 1962-es évről szóló jelentésben használták először hivatalosan a „hazatérők” fogalmát,⁶⁴ majd ezután ez a megkülönböztető kategória teljesen eltűnik a belügyi jelentésekből.

59 == Szabó, 2007: 198.

60 == A belügyminiszter 1958. október 11-i parancsa 4-5 ezer illegálisan visszatérőt említett (ÁBTL 4.2. II. sorozat, 10-21/28/1958. A belügyminiszter 28/1958. számú parancsa, 1958. október 11.), majd jó másfél év múlva Sík Endre külügyminiszter és Hollai Imre, az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője az MSZMP Központi Bizottságához a magyar emigránsok felé irányuló propagandamunkáról készített közös előterjesztésének mellékletében 5–10 ezres szám szerepel, 1960. május 13. MNL OL M-KS-288. f. 78. ó. e.

61 == Szabó, 2007: 189.

62 == ÁBTL 1.11.1. 45-13/9/1973. Jelentés a jogellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgárok hazatérését szabályozó 005/1963. számú belügyminiszteri parancs végrehajtásáról. Budapest, 1973.

63 == ÁBTL 1.6. sz. n. [1959] A BM Politikai Nyomozó Főosztály és szervei 1958. évi munkájának értékelése és az ebből következő feladatok. Kádár János felszólalása az értekezleten. 21.

64 == ÁBTL 1.11.3. 6-37/63. A BM III. Főcsoportfőnökség 1962. évi jelentése. Budapest, 1963. január.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

63-893/1958. 05. 29. Móró István rendőr alezredes feljegyzése

Sz. n. A BM II/2. Osztály jelentése az operatív helyzet vázlatához címmel, Budapest, 1957. december.

Sz. n. [1959] A BM Politikai Nyomozó Főosztály és szervei 1958. évi munkájának értékelése és az ebből következő feladatok. Kádár János felszólalása az értekezleten.

62-8998/1961. A BM II/2. Osztály jelentése a II/2. Osztály 1961. évi tevékenységéről, Budapest, 1961. december 23.

1.11.1. Állambiztonsági miniszterhelyettesi Titkárság iratai

45-13/9/1973. Jelentés a jogellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgárok hazatérését szabályozó 005/1963. számú belügyminiszteri parancs végrehajtásáról. Budapest, 1973.

1.11.3. BM III. Főcsoportfőnökség Titkárságának iratai

6-372/63. A BM Főcsoportfőnökség 1962. évi jelentése. Budapest, 1963. január.

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
Állományparancsok: A belügyminiszter helyettesének 308/1958. számú parancsa, 1958. január 31.

2.8.2. Állambiztonsági szervek titkos állományú alkalmazottainak iratai

2.8.2.2. Illetményügyek

„D-28”. Berecz János

3.1.5. Operatív dossziék

O-16.846. Kanadából amnesztiával hazatértek

O-16.950. Kanadából amnesztiával hazatértek

O-16.912. Kanadából amnesztiával hazatértek

O-9827. Nyugatról visszatértek

O-9827/a Határozatok

O-9827/1 Nyugatról visszatértek

O-9827/1a Nyugatról visszatértek

O-9827/1b Határozatok

O-9827/2. Nyugatról visszatértek

O-9827/2a Nyugatról visszatértek

O-9827/2b Határozatok

O-9827/3. Nyugatról visszatértek

O-9827/4. Nyugatról visszatértek
O-9827/4a Határozatok
O-9827/4b Nyugatról visszatértek
O-9827/5. Nyugatról visszatértek – USA, Kanada
O-9827/5a Nyugatról visszatértek – USA, Kanada
O-9827/5b Határozatok

4.2. Parancsgyűjtemény

- I. sorozat, 45-237/63. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 4. tvr. a közkegyelem gyakorlásáról, Budapest, 1963. március 20.
I. sorozat, 45-6/1963. A belügyminiszter 005/1963. számú parancsa, Budapest, 1963. március 21.
II. sorozat, sz. n. A belügyminiszter-helyettes 20-292/16/1956. számú utasítása a fegyveres erők miniszterének 5005/1956. számú rendelete végrehajtására, a nyugati határszakaszon ideiglenes hazatelepítő központok felállításának elrendelésére, Budapest, 1956. november 28.
II. sorozat, 6-4/1/1957. A belügyminiszter és a külügyminiszter 1. számú közös utasítása az 1957. évi 24. sz. tvr. végrehajtására, Budapest, 1957. április 13.
II. sorozat, 6-200/8/1957. A belügyminiszter 8/1957. számú parancsa, Budapest, 1957. április 9.
II. sorozat, 6-201/3/1957. A belügyminiszter 3. számú utasítása, Budapest, 1957. április 13.
II. sorozat, 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12/1957. számú parancsa. 1957. május 3.
II. sorozat, 21-108/1957. A BM Útlevel Osztály Hazahozatali Bizottsága jelentése, Budapest, 1957. június 25.
II. sorozat, 6-200/58/1957. A belügyminiszter 58/1957. számú parancsa, Budapest, 1957. december 13.
II. sorozat, 10-21/28/1958. A belügyminiszter 28/1958. számú parancsa, Budapest, 1958. október 11.
II. sorozat, 10-22/4/1961. A belügyminiszter 4/1961. számú utasítása, 1961. június 23.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-B Belügyminisztérium iratai

XIX-B-1-ap A hazatelepítő központok iratai 1956/57

XIX-J Külügyminisztérium iratai

XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 116. doboz

XIX-J-1-j, TÜK Vegyes, 1945–1964, 117. doboz

M-KS-288. fond A Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt központi szervei (1945–2004)

7. csoport: Titkárság

78. ő. e. Sík Endre külügyminiszter és Hollai Imre, az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője közös előterjesztése az MSZMP Központi Bizottságához a magyar emigránsok felé irányuló propagandamunkáról, 1960. május 13., és az előterjesztés *Az emigráció számszerű megoszlása országonként* című melléklete.

=== Nyomtatásban megjelent források ===

Baráth (szerk.), 2009

Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 1956. november 7. – 1958. január 25.
Szerk., jegyz., bev. Baráth Magdolna. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gecsényi (szerk.), 2000

Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956–1964.
Szerk. Gecsényi Lajos. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

KSH-jelentés..., 1991

KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23. – 1957. április 30. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 4. sz. 174–211. (Klny. az 1956-os Intézet kiadásában: Budapest, 1992.)

TRHGY, 1964

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1963. Közzéteszi az Igazságügyi Minisztérium közreműködésével a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkársága, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

=== Sajtó ===

Magyar Közlöny
Népszabadság

=== Hivatkozott irodalom ===

Baráth, 2011

Baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. *Betekintő*, 3. sz.
http://www.betekinto.hu/2011_3_barath (Utolsó letöltés: 2019. február 12.)

Baráth, 2012

Baráth Magdolna: Az emigrációs politika új útjai az 1956-os forradalom után. Kísérlet a magyar emigráció megnyerésére és felbomlasztására az 1956-os forradalmat követően. In *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Budapest–Győr, Magyar Országos Levéltár.

Baráth, 2013

Baráth Magdolna: Célkeresztben a magyar emigráció. *Századok*, 6. sz. 1497–1511.

Borvendég, 2019

Borvendég Zsuzsanna: *A BM II/2. (kérelmehárító) Osztály*. Kézirat, Budapest, ÁBTL.

Csomor, 2001

Csomor Erzsébet: *1956 Zalaegerszegen*. Zalaegerszeg, Millecentenáriumi Közalapítvány.

Fekete–Palasik–Simon, 2013

Fekete Edit – Palasik Mária – Simon István: A Belügyminisztérium 1953–1956 közötti vezérkara. Pályaképek. In Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 157–159.

Hegedűs, 2011

Hegedűs Attila: *Az 1956-os magyar forradalom és Jugoszlávia*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

Kajári (szerk.), 1996

Kajári Erzsébet (szerk.): *Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23. – december 31. I. kötet*. Budapest, Belügyminisztérium – 1956-os Magyar Forradalom Története Dokumentációs és Kutató Intézete Közalapítványa.

Kajári (szerk.), 1997

Kajári Erzsébet (szerk.): *Rendőrségi napi jelentések. 1956. december 13. – december 31.*
II. kötet. Budapest, Belügyminisztérium – 1956-os Magyar Forradalom
Története Dokumentációs és Kutató Intézete Közalapítványa.

Kecskés, 2017

Kecskés D. Gusztáv: Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány.
Történelmi Szemle, 3. sz. 463–490.

Krahlucsán, 2013.

Krahlucsán Zsolt: A ΒΜ ΚΕΟΚΗ és Útlevel Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz –
Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség
újjászervezése és működése 1956–1962.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok
Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 349–381.

A. Sajti, 2007

A. Sajti Enikő: Ötvenhatos menekültek Jugoszláviában. A magyar–jugoszláv
hazatelepítési bizottságok tevékenysége 1956–1957-ben. In *Az 1956-os
forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiiban.* (Évkönyv 2006–2007.)
Szerk. Rainer M. János – Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 201–212.

Szabó, 2007

Szabó Juliet: „...s várja eltévedt fiait is.” Az MSZMP repatriálási és hazalátogatási
politikája 1956 és 1963 között. *Múltunk*, 1. sz. 187–213.

Szászi, 1993

Szászi Ferenc: Adatok a magyar kivándorlás történetéhez, 1945–1989.
Történelmi Szemle, 3–4. sz. 313–338.

Szőke, 2016

Szőke Zoltán: „Holdfényes májusok, muskátlis ablakok”. *Az 56-os emigráció.*
<https://mnl.gov.hu/print/10735> (Utolsó letöltés: 2020. szeptember 12.)

Kulcsszavak

=====

1956, emigráció, tiltott határátlépés

/ "Most of the Returnees Are Deceived People" /

The role of Hungarian state security services in repatriating the 1956 refugees who left Hungary

During the 1956 Revolution and its aftermath, 200 thousand people left Hungary. The incoming Kádár regime took immediate steps to rectify the problem. As early as November 1956, a resolution was in place to deal with the return of those who had gone abroad during the revolution and shortly thereafter. The partial amnesty and related propaganda were in place until 1963 along with various legal steps to deal with the issues of repatriation. This study collects and summarizes these steps. It shows how several bodies dealt with those who intended to repatriate on the basis of the various orders and instructions of the Ministry of Interior, and how the repatriation process actually took place. The applications of those who decided to return home were first collected by the Foreign Ministry and forwarded to the Ministry of Interior, where it was checked whether the applicant was in the state security register. Then various law enforcement bodies conducted a so-called environmental study: they checked what they had done before and during the revolution, what their family circumstances were, where they would live and work in Hungary. During the environmental study not only parents, relatives, friends, neighbours, co-workers, but even workplace leaders, and the former factory party secretaries were visited by the state security services. After returning home they were interrogated by the political police: why they left their homeland, what refugee camps they attended, who they met in the West, and their experiences in the chosen country and why they decided to return. The repatriated persons remained in the records of the Ministry of Interior for many years. The number of 1956 refugees returning home is estimated to 40,000.
